

דבר העורכים

גיליון 9 של גילוי דעת פורש מניפה רחבה של נושאים במרחב החינוכי-חברתי. הגיליון כולל ארבעה מאמרים, שתי מסות וביקורת ספרות אחת. הקוראים יוכלו למצוא בו דיון בגישות חינוכיות חדשניות, ניתוח של מגמות חברתיות-פוליטיות בישראל של השנים האחרונות, וכן הרהור על האופן הראוי להביט אל עבר העתיד. מאמרה של לילך ניישטט בורנשטיין, הפותח את הגיליון, מציג גישה חדשנית ללימוד השואה, הנשענת על מחקר אוטואתנוגרפי של סטודנטים לחינוך. לפנינו חלופה לגישות המסורתיות – גישות שהתמקדו בלימוד תולדות השואה – המדגישה חקירה של הזיכרון הקולקטיבי של השואה. במסגרת הזאת, לא זו בלבד שהסטודנטים לומדים באמצעות פעולה, אלא שתהליך הלמידה מחייב התבוננות פנימה וניתוח של התנסותם האישית. אלה הם תהליכי למידה דיאלוגיים, המכירים בשונות ובריבוי נרטיבים, שאינם מסתפקים בתפיסות ובנרטיבים הקולקטיביים המקובלים, ולכן עשויים לערער את מעמדם ההגמוני. כפי שמציינת המחברת, תהליך זה צפוי לפתח בקרב הסטודנטים גישה החורגת מ"תחושת הקורבנות והנקמה" המעוגנות בזיכרון הקולקטיבי של השואה בישראל. למידה המתבססת על מחקר אישי כזה צפויה לטפח מודעות חברתית-ביקורתית ולקדם פעולה למען שינוי חברתי.

גם רפי ניץ-צנגוט ודניאל בר-טל עוסקים במאמרם בזיכרון הקולקטיבי (הפופולרי במקרה זה). המחברים, המתמקדים בנקודת המבט היהודית כלפי הסכסוך היהודי-פלסטיני, בוחנים את יחסם של ישראלים יהודים בשנת 2008 כלפי 24 סוגיות היסטוריות על ציר הזמן של הסכסוך, החל משלהי המאה ה-19. מתוך הנתונים הם ממקמים את הזיכרון הפופולרי הישראלי-יהודי על ציר שבקוטבו האחד נרטיב ציוני, בקוטבו האחר נרטיב פלסטיני וביניהם נרטיב מאוזן. ממצאיהם מגלים שהזיכרון הפופולרי נוטה לעבר הנרטיב הציוני, אך ככל הנראה פחות מבעבר. חשיבותו של הנושא נובעת מכך שזיכרון פופולרי לא רק נועד לספק צרכים של חברה בזמן ובמקום מסוימים, אלא הוא גם מעצב מציאות. ואכן, לאופן שבו "זוכרים" את הנרטיב ההיסטורי של הסכסוך היהודי-פלסטיני יש השלכות משמעותיות על תהליכי דיאלוג ופיוס. עם זאת, זהו קשר דו-כיווני, כך שסביר להניח שמדיניות החותרת לפיוס תוליך לשינוי בזיכרון הפופולרי ולאימוץ נרטיב מאוזן יותר, שיצמצם איבה ויקדם הבנה בין העמים.

מאמרו של אורן ארגז מציג גישה חינוכית הקרויה "חינוך קונטמפלטיבי". גישה זו מתפתחת בשנים האחרונות בעולם, וזוכה לביטוי הולך וגובר גם בישראל. המאמר מציג באופן בהיר את הרציונל העומד בבסיס הגישה: הפניית תשומת לב או קשיבות כלפי החוויה הפנימית והאופנים שבהם נתפס העולם באמצעות חוויה זו. הכרת העצמיות המשתנה תמיד והמצבים המנטליים-גופניים שהמחבר מכנה "קליידסקופ פנימי", מאפשרת היווצרות שינוי בתמונת העולם הסובייקטיבית ובקשר עם המציאות החיצונית. מתוך עקרונות אלה, שתרגומם הפרקטי הוא עצירה של שטף החוויות היומיומיות לשם התבוננות, נבנו תכניות וכלים פדגוגיים, ודוגמאות בולטות להם מוצגות במאמר. כלים אלה עשויים לתמוך בתהליכי למידה והתפתחות ולקדם רווחה אישית וחברתית. לטענת ארגז, הגישה מציבה בפני אנשי חינוך הזדמנות ואתגר כאחד, שכן התקבלותה תחייב "שינוי תודעתי בנוגע לתפיסת המושג 'חינוך'". בסיום המאמר מתמודד המחבר עם ביקורות רווחות על החינוך הקונטמפלטיבי והשלכותיו.

במאמר האחרון בגיליון בוחנות דולי אליהו-לוי ומיכל גנץ-מישר קבוצת שוליים חברתית, שכמעט שאינה זוכה להתייחסות במחקר ובשיח החינוכיים: ילדיהם של מהגרי עבודה, נערים בני 15-17 שנולדו בישראל, אך חשופים יום-יום ללחצים ולסכנות ובכללם הדרה וגירוש. המאמר מתמקד ביחסם של בני הנוער כלפי ארבעה מעגלי השתייכות מרכזיים: הבית, המוסדות הקהילתיים בשכונתם, בית הספר והחברה הישראלית בכללותה. הממצאים, המתבססים על נתונים כמותיים ואיכותיים, מציירים תמונה מפתיעה של יחס חיובי של הנערים כלפי כל ארבעת המעגלים ובייחוד כלפי שלושת המעגלים הלא פורמליים – הבית, השכונה והחברה הישראלית. ההפתעה נובעת מהפער בין יחס חם ואוהב זה לבין התמונה העולה ממחקרים אחרים בתחום, המתארים את המהגרים כסובלים מעוני ומיחס חשדני ומנוכר, ולעתים גם עויין וגזעני, מצד החברה הישראלית הוותיקה. החוקרות תולות פער זה בגיל ובחוויות החיים של המרואינים, שמכיוון שנולדו בישראל "לא חוו את תהליך העקירה, ההגירה והקליטה במקום חדש", וכן בשינוי לטובה שחל בגישת הממסד כלפיהם.

בגיליון הנוכחי שתי מסות. המסה של דניאל מישורי עוסקת במאבק על מתווה הגז ומציגה גישה ייחודית לניהול נכסי הציבור ובהם משאבי הטבע. זו סוגיה אקטואלית טעונה, שהשפעתה על החברה בישראל רבה, ועם זאת נדמה כי הדיון הציבורי בה מוגבל הן מבחינת המידע הזמין בנושא, הן מבחינת עיגונו בתפיסה

חברתית-סביבתית מגובשת. לכן זהו טקסט חשוב, בהציגו קווי מתאר לחשיבה ראויה על ניהול נחלת הכלל, המדגישה צדק חלוקתי וצדק בין-דורי. התפיסה המנחה אותו מושתתת על ההבנה ש"רווחה אישית קשורה לא רק לעושר ולקניין פרטי אלא גם לקניין משותף, למשאבים ציבוריים, לדמוקרטיה ולשוויון". מישורי גם מתייחס לתסכול הציבורי מהיעדרם של שיקולים ארוכי טווח ושל מדיניות מקיימת בכל הנוגע לניהול משאבי הטבע בישראל. לדידו, "היכולת לתרגם תחושות אלה למאבק פוליטי אפקטיבי היא כיום אחד האתגרים החשובים ביותר לדמוקרטיה, לצדק החברתי ולקיימות במדינת ישראל".

המסה השנייה, של ניר מיכאלי, מזמינה את הקוראים למסע בזמן אל שנת 2076. פרספקטיבה זו מאירה באור שונה את העשייה החינוכית בהווה ואת מטרותיה. המחבר מבחין בין שלוש משפחות של התייחסות לעתיד: המשפחה ההווייתית, המשפחה העתידנית והמשפחה האוטופיסטית. את האחרונה מאמץ המחבר בנסותו לעצב תפיסה חינוכית המתכווננת לעתיד. שלא כגישות שמייצגות שתי המשפחות הראשונות, תפיסה זו "מבקשת לטפח את בני הדור הצעיר כמעצבים של אותה מציאות עתידית ולהפכם לשותפים פעילים בהבנייתה". לחשיבה מסוג זה השלכות ניכרות על העשייה החינוכית בשלושה היבטים: תוכני ההוראה והלמידה, אופני ההוראה והלמידה וארגון ההוראה והלמידה. מכאן צפויות להתעצב דרכי הבנייתם של בתי הספר "לא כמשכנות שימור ולא כמכינות השתלבות אלא כבתי יצירה של מחשבה ערכית, חברתית ותרבותית".

חותמת את הגיליון ביקורת של נחי אלון על ספרו של דביר קריב, יצחק – רצח רבין: הסיפור שלא סופר. בדבריו מתייחס אלון לסיפורים השונים המיוצגים בספר והשלובים אלה באלה: סיפורו האישי של המחבר, סיפור השב"כ וסיפור ההסתה. מתוך כך הוא יוצא לבחון את "הלקחים שלא נלמדו" מהרצח ואת אפשרות התיקון בחברה הישראלית בהווה. מסקנתו של קריב היא שקירוב הלכבות בתוך החברה הישראלית (היהודית) והפיכתה למלוכדת הוא משימה לאומית הקודמת לכל משימה אחרת. אלון מצדו מסתייג במידה מסוימת מיחסו האוהד של קריב כלפי "הימין השפוי" ומיחסו הביקורתי כלפי ה"שמאל הפלגני", שלטענתו כותב הספר הסתגר בחיק עצמו ולא השכיל לייצר דיאלוג עם המרכז והימין הפוליטי בישראל.

פרופ' נמרוד אלוני, עורך ראשי
ד"ר ניסים אבישר, עורך בפועל
ד"ר אמנון יובל, עורך מדעי